

HELENA *VILISSIMA*'DAN HELENA *GENETRIXE*: CONSTANTINUS'UN PROPAGANDASINDA *AUGUSTA* HELENA

Ceren Pilevneli Çubuk *

Öz

İmparator Constantinus'un annesi Helena, dönemin siyasi propagandasında ve dolayısıyla Hristiyanlaşma sürecinde önemli bir rol üstlenmesine rağmen, bu dönemin tarihsel anlatısında çoğunlukla arka planda kalmıştır. Helena'nın 326–328 yıllarına tarihlenen Doğu veya Filistin seyahati ile sonraki dönemde bu seyahat ile bağlantılı olarak ortaya çıkan Kutsal Haç'ın keşfi mitinin tarihsel gelişimi genellikle onun hakkında yapılan çalışmaların ana eksenini oluşturmaktadır. Oysa, Constantinus'un hem Hristiyanlık etrafında oluşturduğu hem de bilhassa imparatorluğun tek yöneticisi haline geldiği 324 yılından sonra hanedan temelli olarak yeniden dizayn ettiği propagandasında Helena'nın da politik ve dini manada edindiği rolün dönüştüğü görülmektedir. Bu bağlamda Helena, mütevazî kökenli bir kadından (*vilissima*), hanedanın meşruiyetini simgeleyen dindar bir figüre (*genetrix*) dönüşmüştür. Bu çalışma, Helena'nın Constantinus'un imparatorluk politikası ve propagandasındaki yerini incelemekte, Filistin seyahatinin yalnızca kişisel bir hac yolculuğu değil aynı zamanda Constantinus'un geliştirdiği devlet politikasının bir uzantısı olduğunu öne sürmektedir. Helena etrafında Kutsal Haç'ın keşfi anlatısı üzerinden şekillenen efsane ve mitler ise, Helena'nın ölümünden sonra “ideal Hristiyan imparatoriçe” modeline dönüşme süreci bağlamında ele alınmaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü
İzmir/Türkiye, cerenpilevneli@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7725-3346.

Anahtar Kelimeler: Helena, Constantinus, Roma İmparatorluğu, Hristiyanlık, Filistin.

From Helena *Vilissima* to Helena *Genetrix*: Helena Augusta in the Propaganda of Constantine

Abstract

Despite the significant role played by Helena, the mother of Emperor Constantine, in the Christianization of the Roman Empire, she has often remained relegated to the background in the historical narratives of this period. The historical development of the myth surrounding the discovery of the True Cross, linked to Helena's journey to the East or Palestine around 326–328 CE, has typically constituted the central focus of scholarly research on her. However, it is apparent that Helena's political and religious role evolved within Constantine's propaganda, which was not only centered on Christianity but was also reorganized along dynastic lines, particularly after he became the sole ruler of the empire in 324 CE. In this context, Helena transformed from a modest woman of humble origins (*vilissima*) into a figure symbolizing the legitimacy of the dynasty (*genetrix*). This study examines Helena's position within Constantine's imperial policies and propaganda, arguing that her journey to Palestine was not merely a personal pilgrimage but also an extension of the state policy developed by Constantine. The legends and myths formed around Helena through the narrative of the discovery of the True Cross are considered within the framework of her posthumous transformation into the model of the “ideal Christian empress.”

Keywords: Helena, Constantine, Roman Empire, Christianity, Palestine.

Giriş

Roma İmparatorluğu, III.- IV. yüzyıllarda siyasi, askeri, ekonomik ve dini bir dizi değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Hristiyanlığın imparatorluk topraklarında yayılması bu değişim ve dönüşüm sürecinin, en önemli gelişmelerinden biridir. Constantinus'un Hristiyanlığı kabul etmesi ve uzun bir iç savaş dönemi sonunda tek başına iktidara yükselmesi Hristiyanlığı yasal ve makbul bir zemine oturtmuştur. Bu süreçte Constantinus'un, propagandasını da Hristiyanlık ve Hristiyan değerler üzerine kurduğu bilinmektedir. Constantinus'un yeni propagandasında annesi Helena'nın, “ideal Hristiyan imparatoriçe” imajı ile ardıllarına da ilham olan önemli bir rol üstlenmesine rağmen, tüm bu değişim ve dönüşüm sürecine ilişkin anlatıda geri planda kaldığı görülmektedir. Üstelik, Helena'nın üstlendiği rolün önemi, bilhassa 5. yüzyılda eser kaleme almış tarihçilerin, İsa'nın gerildiği çarmıhı yani

Kutsal Haç'ı bulması gibi, efsane ve mitleri anlatılarına dahil etmesiyle farklı bir boyut da kazanmış; Helena'nın Hristiyan inancı içerisindeki konumu da yükselmiştir.

Diğer taraftan Helena'nın Kutsal Haç'ı bulma öyküsü, onu kanıtlanabilir olmaktan uzak bir tür hikâyenin kahramanı haline getirerek yaşadığı dünya üzerinde yaratmış olabileceği somut etkinin gölgede kalmasına yol açmıştır. Modern literatür, Helena'nın İmparator Constantinus'un yaşamındaki rolüne dair kaynaklarda kısaca değinilen bazı rivayetlere yer vermekle birlikte, kaçınılmaz olarak Helena ve Kutsal Haç efsanesinin ortaya çıkışı ile Geç Antik Çağ ve Orta Çağ'da Hristiyanlığın imparatorluk topraklarında yayılma hızının artmasına bağlı olarak gelişmesine odaklanmış vaziyettedir. Helena'nın ismi etrafında gelişen çeşitli öykülerin araştırılmasında başvuru çalışmaları başında Jan W. Drijvers'in, *Helena Augusta* (Leiden 1992) ve Hans Pohlsander'in, *Helena: Empress and Saint* (Chicago 1995) adlı eserleri gelmektedir. Son zamanlarda ise bilhassa Antik ve Geç Antik Çağ toplumlarında kadının statüsü ve yerine odaklanan çalışmaların artmasının da etkisiyle Helena'ya olan ilginin yeniden canlandığı görülmektedir. Julia Hillner tarafından yakın zamanda yayımlanan *Helena Augusta: Mother of Christian Empire* (Oxford 2023) adlı eser, bu duruma bir örnektir. Türkçe literatürde ise Helena üzerine yapılmış müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmanın, ilk iki bölümünde Helena'nın yaşamının önemli dönemeçleri ve Constantinus'un propagandasındaki rolü, üçüncü bölümünde ise Filistin seyahatinin muhtemel sebepleri incelenerek; Helena'nın Constantinus'un propagandası ve yönetimindeki yeri ele alınacaktır.

Helena'nın Dünyası: Helena *Vilissima*

Helena'nın yaşam öyküsüne ilişkin bilgiler, genellikle Constantinus'un yaşam öyküsünün ayrıntılarında yer alan oldukça tali bilgilerden edinilmektedir. En önemli ve çağdaş sayılabilecek kaynak, Eusebius'un *Vita Constantini* adlı eseridir. Elbette Eusebius'un da öncelikli amacı Helena'dan ziyade imparator oğlu Constantinus'un ilk Hristiyan Roma hükümdarı olarak yaşam öyküsünü yazmaktır. Yine de Eusebius'un, Rufinus, Socrates, Sozomenus, Theodoretus ve Philostorgius gibi kendisinden sonraki kilise tarihçileri tarafından da kullanılan, Helena'nın Filistin seyahatine dair verdiği bilgiler oldukça kıymetlidir.

Eusebius, imparatoriçenin öldüğünde aşağı yukarı seksen yaşında olduğunu kaydetmektedir.¹ Ayrıca Helena'nın, adına sikke basımının durduğu 329 yılında öldüğü düşünülmektedir. Bu durumda doğum yılı, 248-250 yılları arasına tarihlenmektedir.² Doğum tarihi üzerine yapılan tahminin yaklaşık doğruluğu dahi,

¹ Eusebius, *Vita Constantini* (= Euseb., *VC*), 3.46.

² Jan Willem, Drijvers, *Helena Augusta*, Leiden 1992, s. 14; Julia Hillner, *Helena Augusta: Mother of the Empire*, Oxford 2023, s. 21; 247.

Helena'nın "III. yüzyıl krizi" olarak adlandırılan dönemin (235-284) zorluklarının, istilalar kadar veba gibi salgın hastalıklar ve doğal afetler nedeniyle de zirveye ulaştığı bir dönemde doğup büyüdüğünü göstermektedir.³ Roma İmparatorluğu için bu dönem, Balkanlar'da hem birbiri ardına imparator ilan edilen gaspçılara hem de Gotların istilalarına; Doğu sınırında ise Sasani Hanedanı'nın saldırılarına eş zamanlı olarak yanıt vermesi gereken askeri bir kriz dönemidir. Diğer taraftan, Helena'nın yaşam öyküsünün en mühim noktalarından biri haline gelecek olan Hristiyanlığın tarihi için de söz konusu dönem adeta bir dönemeçtir. Decius (249) ve Valerianus (253-260) gibi imparatorlardan itibaren Hristiyanlara karşı uygulanan aralıklı fakat etkili kovuşturma dönemleri Hristiyanlık tarihinin en önemli aşamalarından birini oluşturmaktadır. Her iki imparator döneminde de, muhtemelen içerisinde bulunan askeri ve siyasi krizin etkisiyle, Roma tanrılarına kurban verilmesi ve bunun imparatorluk görevlilerinden alınan bir belge ile kanıtlanması istenmiştir. Tahmin edileceği üzere bu emri yerine getirme konusunda en çok zorluk yaşayan ve yaşatan grup Hristiyanlar olmuştur.⁴ Aynı politika, Diocletianus'un başlattığı ve Hristiyanlık tarihinin bir başka önemli dönemecinde, 303-313 yılları arasındaki dönemin "Büyük Zulüm Dönemi" olarak anılması ile sonuçlanan kovuşturmada da izlenecektir.⁵ Helena'nın bu ikinci kovuşturmanın çağdaş tanıklarından biri olduğu kesindir; ilkinde dair ise büyük olasılıkla –belki de dolaylı anlatılar yoluyla– bazı anı ve izlenimlere sahip olmalıdır.

³ Üçüncü yüzyıl krizi ya da askeri anarşi dönemi için bkz.: Arnold H. M. Jones, *The Later Roman Empire 284-602: a Social, Economic and Administrative Survey*, 3 vols., Oxford 1964, s. 21-35; Jean Michelé Carrié – Aline Rousselle, *L'empire romain en mutation des Sévères à Constantin 192-337*, Paris 1999; David Potter, *The Roman Empire at Bay 180-395*, London 2004; Michael Grant, *The Collapse and Recovery of the Roman Empire*, New York 1999; Pat Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, New York 2001; John Drinkwater, "Maximinus to Diocletian and the 'crisis'", s. 28-66. Veba salgını hk. bkz. Carrié ve Rousselle, *L'empire romain en mutation*, s. 521-524 ve Roger S. Bagnall, "The Effects of Plague: Model and Evidence", *The Journal of Roman Archaeology*, 15, 2002, s. 114-20.

⁴ Lactantius, *De Mortibus Persecutorum* (= Lact., DMP), 10.1-5; Eusebius, *Historia Ecclesiastica* (=Euseb., HE) 8.3.2; Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi MS 284-641*, çev. Turhan Kaçar, Ankara 2016, s. 95-97.

⁵ Lact., DMP, 10.1-5. "Büyük Zulüm Dönemi" olarak adlandırılan bu süreç imparatorluğun çeşitli bölgelerinde değişik şekillerde seyretmiştir. İmparatorların Hristiyanlara karşı tutumu için bkz. Stephen Mitchell, "Maximinus and the Christians in A.D. 312", *JRS*, 78, 1988, s. 105-124; Efrumiye Ertekin, "Roma Devletinin Hristiyanlığı Kaldırmaya Yönelik Son Hamlesi: Büyük Takibat (303-311)", *Seleucia Ad Calycadnum* 1, 2011, s. 91-109. Bu dönemde Hristiyanlara uygulanan yaptırımlarla ilgili resmi feranlar hk. bkz. Simon Corcoran, *The Empire of Tetrarchs: Imperial Pronouncements and Government A.D. 284-324*, (Rev. ed.), Oxford 2000, s. 179-181.

Elbette III. yüzyıl krizinin Roma İmparatorluğu sakinleri tarafından tecrübe edilme biçimi ve şiddeti, kişinin yaşadığı coğrafya ve mensubu olduğu sosyal ve ekonomik çevreye göre farklılık göstermiş olmalıdır. Helena'nın doğduğu coğrafya hakkında, kaynakların birbiriyle çelişen ifadelerinden net bir bilgi edinmek oldukça zordur. Ancak yaygın kanaat, Constantinus'un Helena'nın ölümünden sonra Roma İmparatorluğu'nun Bithynia Eyaleti'nde yer alan Drepanum'un adını Helenopolis olarak değiştirmesi ve Procopius'un da Drepanum ile ilgili bu rivayete yer vermesinden yola çıkılarak modern Hersek köyünde (Yalova, Altınova) doğduğu yönündedir.⁶ Doğum yerinin aksine, mensubu olduğu sosyo-ekonomik çevre noktasında ise kaynaklarda bir görüş birliği bulmak mümkündür. Eutropius, *Breviarium* adlı eserinde Constantinus'un *ex obscuriore matrimonio* (düşük statülü bir evlilikten) doğduğunu kaydederek annesinin alt tabakadan olduğuna vurgu yaparken, Ambrosius I. Theodosius'un ölümünden sonra verdiği söylevde Helena'dan *stabularia* “han hizmetkârı” olarak bahsetmektedir. *Origo Constantini*'de ise Helena'nın *vilissima*, yani en alt tabakadan olduğu ifade edilmektedir. Sonraki dönemde kaleme alınan kaynaklarda da Helena, bir han hizmetkârı ya da hancı bir babanın kızı olarak mütevazî kökenlere sahiptir.⁷ Bu durum hem yaşadığı bölge hem de mensubu olduğu sosyal çevre bakımından Helena'nın, imparatorluğun karşı karşıya kaldığı tehditler esnasında daha savunmasız bir grubun üyesi olduğunu ortaya koymaktadır. Zira, Got saldırıları da 257'den sonra bilhassa denizlerde artmış ve Bosphorus (İstanbul Boğazı) ile Propontis'e (Marmara Denizi) kadar ulaşmıştır. Drepanum, bu saldırı bölgelerine yakın olduğu kadar Doğu sınırına yapılan seferlerde ordunun önemli durakları olan Nicaea (İznik) ve Nicomedia (İzmit) gibi kentlere de yakındır. Dolayısıyla, Helena imparatorluğun genelinde yaşanan askeri krizin etkilerine muhtemelen daha yakından tanık olmuştur.

Her ne kadar III. yüzyıl krizinin olumsuz etkilerine açık bir çevreye mensup olmasına yol açsa da bu coğrafi yakınlık, Helena'nın hayatının gidişatını değiştirecek karşılaşmanın da müsebbibi olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira, Helena Constantius ile İmparator Aurelianus'un Palmyra Krallığı üzerine gerçekleştirdiği Doğu seferi vesilesiyle 272/273 civarında Nicomedia'da bulunan *protectores* birliğinde bir subay

⁶ Procopius, *De Aedificiis*, 5.2.1-5; Drijvers, *Helena*, s. 9-10; Dilianna N. Angelova, *Sacred Founders: Women, Men, and Gods in the Discourse of Imperial Founding, Rome Through Early Byzantium*, California 2015, s. 143. Mika Kajava, “Some Remarks on the Name and the Origin of Helena Augusta,” *Arctos-Acta Philologica Fennica*, XIX, 1985, s. 52-3; Hillner, *Helena Augusta*, s. 18. Ayrıca bkz. Cyril Mango, “The Empress Helena, Helenopolis, Pylae”, *Travaux et Mémoires du Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation de Byzance*, 12, 1994, s. 143-158.

⁷ Eutropius, *Breviarium ab urbe condita* (= Eutr. Brev.), 10.2; Ambrosius, *De Obitu Theodosii*, 42, *Origo Constantini* (= *Origo*) 2.2; Drijvers, *Helena*, s. 15-16. Helena'nın geldiği sosyo-ekonomik çevre hk. bkz. Hillner, *Helena Augusta*, s. 27-32.

olması sayesinde tanışmıştır.⁸ Bu sırada her ikisi de yirmili yaşlarında olmalıdır. 289 yılına kadar sürecek birlikteliklerinin doğası, Eusebius Hieronymus (Jerome) gibi kaynaklar tarafından yasal evlilik anlaşmalarında kadın için kullanılan *coniunx* ve *uxor* sözcüklerinin yanı sıra “birlikte yaşanan kadın, cariye” anlamındaki *concubina*nın birbiriyle dönüşümlü olarak kullanılmasıyla ifade edilmektedir.⁹ Ancak birlikteliğin yasal bir evlilikten ziyade, bilhassa toplumun üst tabakasından erkeklerle daha alt statüdeki kadınlar arasında kurulan ve Roma toplumunda oldukça yaygın bir uygulama olan bir tür birlikte yaşam olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda Helena, Constantius ile ilişkisinde, *concubina* statüsünde bir kadındır.¹⁰ Çiftin birliktelikleri, Helena’nın Constantius’un görev yaptığı Balkanlara, Naissus (Niş) kentine taşınmasıyla sonuçlanmıştır. Constantinus da 27 Şubat 272 ya da 273 yılında burada dünyaya gelmiştir.¹¹

Helena’nın Naissus’a yerleştiği ve Constantinus’un doğumunu takip eden on beş yıllık dönem hem imparatorluğun hem de Helena ile Constantius’un hayatında esaslı değişimlere sahne olmuştur. Değişimin temelinde yine III. yüzyıl krizinin yansımaları ve krize son veren Diocletianus’un kurduğu *tetrarchia* sisteminde Constantius’un hızlı yükselişi yer almaktadır. İmparator Carus’un ordusunda *comes domesticorum* (imparatorluk muhafız birliği komutanı) olarak görev yapan Diocletianus, Carus ve oğlu Numerius’un Sasani seferi sırasında ölmeleri üzerine, 284 yılında ordu tarafından Nicomedia’da imparator ilan edilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla, Diocletianus’un iktidarı tam olarak ele geçirmesinde Constantius da önemli bir rol üstlenmiştir. Nitekim Constantius bu sırada *praeses Dalmatiarum/Dalmatiae* unvanıyla merkezi Salona olan Dalmatia eyaletinin valisi olarak görev yapmaktadır.¹² Bu görev vesilesiyle Constantius’un, Diocletianus ve Carus’un büyük oğlu Carinus arasında aynı yıl Pannonia Bölgesi’nde gerçekleşecek

⁸ ILS 2775; Timothy D. Barnes, *The New Empire of Diocletian and Constantine*, Cambridge & MA, 1982, s. 36.

⁹ Ier., *Chron.*, 292 (*uxor*), 306 (*concubina*); Aurelius Victor, *Liber de Caesaribus* (= Aur. Vict., *Caes.*), 39,25; Eutr., *Brev.*, 9. 22; *Origo* 1.2.

¹⁰ Drijvers, *Helena*, s. 17-18. Kırş. Barnes, *New Empire*, s. 36.

¹¹ *Origo*, 1-2. Constantinus’un doğum tarihi tartışmalıdır, Arnold H. M. Jones, *Constantine and Conversion of Europe*, London 1948, s. 1-2; Timothy D. Barnes, Timothy D., *Constantine and Eusebius*, Cambridge & MA; London 1981, s. 3 ve Barnes, *The New Empire*, s. 39-40, 272/273 yılını kabul etmektedir. Öte yandan Ingemar König, *Origo Constantini: Anonymus Valesianus Teil 1, Text und Kommentar*, Trierer Historische Forschungen, Trier, 1987, s. 64, 285 civarında doğduğunu düşünmektedir. David Potter, *Constantine the Emperor*, Oxford 2013, 282 yılını benimsemektedir. Helena ve Constantius’un evliliği hk. bkz. Drijvers, *Helena*, s. 16-19; Bill Leadbetter, “The Illegitimacy of Constantine and the Birth of the Tetrarchy”, Samuel Lieu – Dominic Montserrat (eds.), *Constantine: History, Historiography, and Legend*, London 1998, s. 74-85.

¹² *Origo*, 2; *Historia Augusta, Carus et Carinus et Numerianus*, 17; Timothy D. Barnes, *Constantine: Dynasty, Religion and Power in Later Roman Empire*, Chichester 2014, s. 28.

Margus Savaşı'nın hemen öncesinde taraf değiştirerek Diocletianus'u destekleme kararı aldığı düşünülmektedir.¹³ Muhtemelen bu kararı, Diocletianus'un yönetiminde üst rütbelere terfiini de kolaylaştırmıştır. Zira Diocletianus imparatorluk yönetimini 285'te Maximianus'u eş *augustus* tayin ederek *diarchiaya* dönüştürmüş, Constantius da 288 ya da 289'da Maximianus'un sorumluluk alanında bulunan Gallia'da *praefectus praetorio* olarak görevlendirilmiştir.¹⁴ Kariyerindeki bu sıçrama, Constantius'un kısa süre içerisinde Helena'dan ayrılarak Maximianus'un üvey kızı Theodora ile evlenmesini de beraberinde getirmiştir.¹⁵ Artık orta yaşlı bir kadın olan Helena bu evlilikle birlikte, Constantius'un hayatından çıkmıştır. Constantius ise 293 yılında *diarchianın* Diocletianus'un Galerius'u, Maximianus'un da Constantius'u *caesar* olarak seçmesi sonucu *tetrarchia* haline gelmesiyle imparatorluk dördü yönetimindeki yerini almıştır.¹⁶

Helena'nın Yükselişi: Helena Augusta, Helena Genetrix

Constantius'un Theodora ile evliliğinin gerçekleştiği 289 yılından itibaren Helena'nın hayatına ilişkin kaynaklarda hiçbir bilgi bulunmamaktadır.¹⁷ Ancak Helena'nın da, Constantius'un *tetrarchia* yönetiminde *caesar* olarak görevlendirilmesinin ardından babasının sadakatini garanti altına almak üzere Diocletianus'un sarayına, Nicomedia'ya gönderilen Constantinus ile birlikte hareket ettiğini düşünmek mümkündür.¹⁸ Helena'nın oğluna yakın olabileceği memleketi Drepanum'a dönmüş olması da makul bir olasılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu olasılıkların göz önünde bulundurulması, Helena'yı Diocletianus'un 303'te başlattığı ve Hristiyanlık tarihinde Büyük Zulüm Dönemi adı verilen dönemin tanıklarından biri haline getirmektedir. Diocletianus'un kovuşturması, 23 Şubat 303'te Nicomedia'daki sarayın karşısında bulunan kilisenin yıkılmasını, hazinelerine el

¹³ Potter, *Roman Empire*, s. 280.

¹⁴ *Panegyrici Latini*, 10.11.4; 8.1.6 vd.

¹⁵ *Origo*, 1. 1; Aur. Vict., *Caes.*, 39; Eutr., *Brev.*, 9.22. Ayrıca bkz. Barnes, *Constantine and Eusebius*, s. 3; Barnes, *The New Empire*, s. 37.

¹⁶ Aur. Vict., *Caes.*, 39; Eutr. *Brev.*, 9.10; Barnes, *Constantine and Eusebius*, 6; *New Empire*, 4; Alan Bowman, "Diocletian and the First Tetrarchy A.D. 284-305", Bowman & Garnsey & Cameron, *The Cambridge Ancient History Volume XII*, s. 68-70. Diocletianus'un tahta çıkış süreci hakkında ayrıca bkz. Stephen Mitchell, *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi MS 284-641*, çev. Turhan Kaçar, Ankara 2016, s. 70-74.

¹⁷ Helena'yı Constantius'un *praefectus praetorio* olarak görev yaptığı Galya eyaletinin merkezi olan Trier kentiyile ilişkilendiren kaynaklar, geç döneme ait olması ve daha çok kiliseler arasındaki üstünlük yarışında Trier'e sağlayacağı avantaja binaen anlatıya dahil edilmesi nedeniyle güvenilir kabul edilmemektedir.

¹⁸ Paul Stephenson, *Büyük Konstantin: Yenilmez İmparator, Muzaffer Hristiyan*, İstanbul 2016, s. 4; Hillner, *Helena Augusta*, s. 76-77.

konulmasını ve bu dine ait yazmaların yakılmasını emretmesiyle başlamıştır.¹⁹ Bu emirleri, takibatı imparatorluk geneline yayan fermanlar izlemiştir. Elbette emirler, her yerde aynı şiddet ve kararlılık ile uygulanmamıştır. Örneğin Batı'da Constantius'un, sorumluluk alanında bulunan bölgelerde kiliselerin yıkılması ile yetinmesi dikkat çekicidir.²⁰ Buna rağmen fermanların ortaya çıkardığı etkiler uzun süreli olmuştur. Özellikle Afrika'da, Constantinus'un imparatorluğun batısını ele geçirdiği 312 yılından itibaren dâhil olmak zorunda kalacağı Donatizm tartışmasının ve bir ölçüde Doğu'da ortaya çıkan Ariusçuluğun tohumları bu dönemde atılmıştır.²¹

Helena'nın da hayatını alt üst eden *tetrarchia* yöneticilerinin politikalarına muhalefetle Hristiyanlara sempati beslemiş olabileceği cazip bir düşüncedir. 5. yüzyılda yazan Theodoretus ve Ps.-Gelasius Helena'nın oğlundan önce Hristiyan olduğunu, 6. yüzyılda yazan Malalas ise ikisinin aynı anda Hristiyan olduğunu kaydetmektedir.²² Esasen bu noktada, kendisini Arius'un hocası Lucianus ile ilişkilendiren bir rivayet de bulunmaktadır. Buna göre, Constantinus tarafından Drepanum'un adının Helenopolis olarak değiştirilmesinin arka planında yerleşimin, Helena'nın çok saygı duyduğu ve Maximinus Daia döneminde şehit edilen Lucianus'un röliklerinin bulunduğu yer olması yatmaktadır.²³ Yine de dönemin çağdaşı ve doğrudan tanıklarından biri olan Eusebius, Helena'nın Hristiyan oluşunun, anlatısının temel öznesi Constantinus eliyle gerçekleştirildiğini ifade etmekte, bu durum 312 yılı sonrasını işaret etmektedir.²⁴

¹⁹ Lactant., *DMP*, 12; Euseb., *VC.*, 2. 49-52. Nicomedia için ayrıca bkz. Murat Keçiş, "Geç Antikçağ'da Hristiyanlık Tarihinin Önemli Bir Şehri: Nicomedia (İzmit)", *Uluslararası Milli Mücadele Servetiye Cephesi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu VI*, Kocaeli 2020, s. 83-88.

²⁰ Lactant. *DMP*, 15. Krş. Euseb., *HE*, 8.8.12-13.

²¹ Diocletianus'un emir ve fermanları ile yaşananlar hk. bkz. Lactant. *DMP*, 12-16. Barnes, *Constantine and Eusebius*, s. 23. Donatizm ya da Donatışçuluk hk. bkz. William H. C. Frend, *The Donatist Church: A Movement of Protest in Roman North Africa*, Oxford 1952; Brent Shaw, *Sacred Violence: Sectarian Hatred and African Christians in the Age of Augustine*, Cambridge 2011).

²² Theodoret, *Historia Ecclesiastica* (=HE), 1.17; Gelasius of Cyzicus, *HE*, 3.6,1; Ioannes Malalas, *Chronicon*, 13.2. Ayrıca bkz. Drijvers, *Helena*, s. 35-36.

²³ Philostorgius, *HE*, 2.12. Barnes, *Constantine and Eusebius*, s. 194'e göre Helena'nın Lucianus'u vaaz verirken dinlemiş olması mümkündür. Lucianus'un şehitlik tarihi için bkz. Timothy D. Barnes, "The Date of the Martyrdom of Luccian of Antioch", *Zeitschrift für Antikes Christentum/ Journal of Ancient Christianity*, 8.2, 2004, s. 350-353; Hillner, *Helena Augusta*, s. 76-77.

²⁴ Euseb., *VC.*, 3.47. Her iki kaynak grubunda da ortak nokta, Helena'nın Hristiyan olmadan önce pagan inancına mensup olduğu yönündedir ancak örneğin Constantius ve Constantinus için öne sürülen *Sol Invictus* ya da güneş tanrısı gibi özellikle ön plana çıkan bir tapım ya da inanç biçimi belirtilmemektedir.

O halde Helena, Hristiyanlığı Roma'da benimsemiştir. Zira Helena, Constantinus'un 312 yılında Milvius Köprüsü Savaşı'nda Maxentius'u yenerek imparatorluğun batısının yönetimini tek başına üstlenmesinin ardından Roma kentine yerleşmiştir.²⁵ Kentin güneydoğusunda; *Palatium Sessorianum* adıyla bilinen bir saray, hipodrom ve hamamın (*Thermae Helенаe*) yer aldığı *fundus Laurentus* mülkünün Helena'ya verildiği anlaşılmaktadır.²⁶ 320'lerde bu mülkün sınırları içerisinde, dolayısıyla da muhtemelen Helena'nın girişimiyle Marcellinus ve Petrus onuruna Roma'nın ilk kiliselerinden biri inşa edilmiştir. Helena'nın kiliseye bir altın *scyphus* (kulplu kadeh) bağışladığı da bilinmektedir.²⁷ Ayrıca, Helena'nın Sessorianum sarayının bir bölümünün şapele çevrildiği ve bu şapelin *Heleniana quae dicitur Sessorium/basilica Heleniana* adıyla bilindiği aktarılmaktadır. Arkeolojik çalışmalar da 325 civarında Sessorianum sarayının bir bölümünün bir şapele çevrilmiş olduğunu ortaya koymuştur.²⁸ Kesin bir tarih vermek mümkün değilse de tüm bunlar Helena'nın Roma'da yaşadığı süre zarfında Hristiyanlığı kabul ettiğini fakat aynı zamanda bilhassa Donatusçuluk tartışması esnasında görüldüğü üzere Constantinus'un propagandasında daha görünür hale gelen Hristiyanlık vurgusuna uygun hareket ettiğini de göstermektedir.²⁹

Roma'da yaşadığı dönem aynı zamanda Helena'nın, aile içerisindeki yükselişine de sahne olmuştur. Helena öncelikle *nobilissima femina* (en soylu kadın) unvanı ile anılmaya başlanmıştır. Nitekim, 318/319 yılına tarihlenen ve Thessalonike'de (Selanik) Helena adına basılan bronz paralarda büstünün yanı sıra HELENA N (obilissima) F(emina) ibaresi görülmektedir.³⁰ Constantinus'un 324 yılında Licinius'u yenerek tek başına tüm imparatorluğun yönetimini ele geçirmesinin ardından ise propagandasında baskın hale gelen hanedan vurgusuna uygun olarak Helena'nın statüsünde de ciddi bir değişim meydana gelmiş; 8 Kasım 324'te Constantinus'un eşi Fausta ile birlikte *augusta* ilan edilmiştir. Bu durum her iki kadın için de imparatorun yanındaki yerlerini gösteren sembolik bir önem taşımasının yanı sıra Constantinus'un hanedanı için tasarladığı propagandanın da önemli bir bileşenidir. Zira Fausta'nın adına basılan sikkelerde SPES

²⁵ Constantinus'un Batı yönetimini ele geçirmesi hk. bkz. Pilevneli-Çubuk, "İznik Konsili'nin Hamisi: Tarih Yazımında İmparator Constantinus ve Dönemi", Turhan Kaçar (ed.), İznik Konsili'nin Siyasi ve Entelektüel Tarihi, Ankara 2023, s. 68-69.

²⁶ *Liber Pontificalis* (= *Lib. Pont.*), 27; F. Guidobaldi, "Sessorium", Eva M. Steinby (ed.), *Lexicon Topographicum Urbis Romae* 4, Rome 1999, s. 304-308; Helena'nın Roma ve bölge ile ilişkisi yakın civarda bulunan yazıtlar aracılığıyla da doğrulanmaktadır. Bunlardan biri kendisine bahsedilen mülkte yer alan hamamın onarımını yaptırmasına ilişkindir, *CIL* VI, 1136 ve Drijvers, *Helena*, s. 30-34.

²⁷ *Lib. Pont.*, 22.

²⁸ Guidobaldi, "Sessorium", s. 305; Hillner, *Helena Augusta*, s. 162, 167-168. S. Croce Gerasalemme, Kudüs'teki Kutsal Haç Kilisesi olarak bilinmektedir.

²⁹ Pilevneli-Çubuk, "İznik Konsili'nin Hamisi", s. 69-73.

³⁰ *RIC* VII, 503-505.

REIPUBLICAE (devletin umudu) ibaresi yer alırken Helena adına basılan sikkelerde SECURITAS REIPUBLICAE (devletin güvenliği) lejandının yer alması ve imparatorluğun güvenliğinin *augusta* Helena ile ilişkilendirilmesi dikkat çekicidir.³¹ Aynı şekilde, imparatorluğun batısında kaydedilen ve 324 yılı sonrasına ait olduğu anlaşılan yazıtlar da Helena'nın yeni elde ettiği konumun altını çizmektedir. Bu yazıtlarda Helena'dan *augusta* ve *genetrix* (anne, hanedanın kadın atası), *procreatrix* (doğuran, üreten) olarak bahsedilmesinin yanı sıra Constantius ile birlikteliklerinin yasal bir evlilik ilişkisi olduğuna dair kullanılan ibareler (*coniux castissima*) hem Constantinus'un hem de artık *caesar* unvanı taşıyan oğulları Crispus, II. Constantinus ve II. Constantius'un tahttaki meşruiyet iddialarına uygun olarak Helena'nın yeniden inşa edilen imajının bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.³² Constantius'un Theodora'dan doğan erkek çocukları Flavius Dalmatius (ö. 337), Iulius Constantius (ö. 337) ile bunların çocuklarının varlığı, Constantinus ve hanedanının meşruiyeti için Helena'nın meşruiyetinin ön plana çıkarılmasını gerektirmiş olmalıdır. Bunun en önemli göstergesi, Constantinus'un ölümünden sonra ortaya çıkan ve onun Theodora'dan olan erkek kardeşleri ile oğulları II. Constantinus, II. Constantius ve Constans arasındaki vesayet kavgası sırasında yaşananlardır. Constantinus, Constantius ve Constans'ın ailenin diğer kolunu bertaraf ederek *augustus* unvanı almasına kadar geçen sürede, Theodora ve Helena adına basılan sikkelerin meşruiyet iddialarını kanıtlayacak bir propaganda aracı olarak kullanılması oldukça dikkat çekicidir.³³ Bu arada Helena'nın imajı, Constantinus'un propagandasının dayandığı bir başka vurgu olan kendisi ve Hristiyan Tanrı ile arasındaki ilişki doğrultusunda tahkim edilmiştir. Helena'nın Filistin ve Kudüs ziyareti de bu bağlamda ele alınmalıdır.

Helena'nın Kudüs Ziyareti

Helena, Kudüs ziyaretini Constantinus'un 326'da Roma'da kutladığı *vicennalias*ının hemen ardından, 326-328 arasında gerçekleştirmiştir. Bu tarihte artık Helena, 326 yılında yaşanan aile içi bir trajedi nedeniyle hanedanın tek *augustası*dır. Zira, *vicennalia* kutlamalarına katılmak üzere Nicomedia'dan Roma'ya giden Constantinus, en büyük oğlu *caesar* Crispus'u ve ardından da eşi Fausta'yı öldürtmüştür. Constantinus'un oğlu ve eşini niçin öldürttüğü bilinmemektedir ve

³¹ RIC VII, 508.

³² *Augusta* ve *Genetrix*: CIL VI 1134, 1135 = ILS 70, CIL VI 36950; anne: CIL VI 1136; *procreatrix*: CIL VI 40769, VIII 1633; IX 2446; X 517; *divi Constanti castissimae / coniugi*: CIL X 517; *uxori divi Constanti*: CIL X 1483.

³³ Theodora için *PIETAS*, Helena için *PAX* lejandları kullanılmıştır, bkz. Richard W. Burgess, "The Summer of Blood: The Great Massacre of 337 and the Promotion of the Sons of Constantine", *Dumbarton Oaks Papers*, 62, 2008, s. 5-51

antik kaynaklardaki rivayetler nedeniyle de tartışmalı bir konudur.³⁴ Helena'nın bu trajedideki rolü de aynı şekilde tartışmalıdır; imparatoriçenin epey düşkün olduğu büyük torunu Crispus'un ölümüne sebep olan Fausta'dan intikam almak istemesi Fausta'nın ölüm sebebi olarak öne sürülen nedenler arasındadır.³⁵ Helena'nın bu olaylardan sonra gerçekleştirdiği seyahatinin bir tür tövbe ya da Constantinus'un bilhassa imparatorluğun tek hakimi haline geldikten sonra propagandasında ön plana çıkardığı hanedan vurgusunun zedelenmesini önlemek için gerçekleştirmiş olduğu düşünülmektedir.³⁶

Diğer taraftan, imparatoriçenin seyahatini hanedanın *augusta* unvanı taşıyan tek kadın üyesi olarak, konumu ve imparatorluk politikasının bir uzantısı olarak yorumlamak da mümkündür. Gerçekten de her ne kadar Eusebius, Helena'nın Kudüs ziyaretini kişisel dindarlığının bir sonucu; oğlu imparator Constantinus ve *caesar* unvanı taşıyan torunları için "İsa'nın ayağının değdiği topraklarda dua etmek" amacıyla gerçekleştirilmiş bir "hac" ziyareti olarak sunsa da imparatoriçenin ileri yaşında Roma'dan başlayan seyahatinin bir imparatorluk ziyareti olarak planlandığı anlaşılmaktadır. Eusebius satır arasında, Helena'nın "Doğu eyaletlerini ve tebaasını imparatorluk otoritesi ile ziyaret ettiğini" belirtmektedir. Dolayısıyla Helena bir anlamda oğlu Constantinus'un iç savaş sonucu yeni ele geçirdiği doğu topraklarında, Licinius'u "Hristiyanlara zulmeden bir tiran olarak betimleyerek" Hristiyanlık etrafında titizlikle oluşturduğu hanedan ve imparatorluk propagandasının gereklerini yerine getirmektedir.³⁷

Ayrıca ziyaret, Constantinus'un Antakya ve Kudüs'te başlattığı kilise inşaa faaliyetleriyle de ilişkili görünmektedir.³⁸ Halihazırda Constantinus, Licinius'a karşı aldığı zaferin hemen ardından doğudaki eyaletler ve kiliselere mektuplar göndermiş; Hristiyanlardan hapse atılanları özgür bırakmış, mevki ve servetlerini kaybedenlere

³⁴ Eutr., *Brev.*, 10,6,3; Hieronymus, *De Vir. Ill.* 80; Philostorgius, *HE*, 2,4; Zosimus, *Historia Nova* (Zos., *HN*), 2, 29, 2; Drijvers, *Helena*, s. 60. Ayrıca bkz. Hans A. Pohlsander, "Crispus: Brilliant Career and Tragic End", *Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte*, 33, 1984, s. 79-106; Jan W. Drijvers, "Flavia Maxima Fausta: Some Remarks", *Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte*, 41, 1992, s. 500-506; Hillner, *Helena Augusta*, s. 208-209.

³⁵ Zos., *HN*, 2,29,2; Pohlsander, "Crispus", s. 106.

³⁶ Helena'nın Doğu seyahati her ne kadar doğrudan kanıt bulunmasa da Crispus ve Faustina'nın cinayetlerinin ardından gerçekleştirilmiş bir tür imaj onarımı olarak görülmektedir: Barnes, *Constantine and Eusebius*, s. 221; Edward D. Hunt, *Holy Land Pilgrimage in the Later Roman Empire AD 312-460*, Oxford 1982, s. 33-34. Ayrıca bkz. Noel Lenski, "Empresses in the Holy Land: The Creation of a Christian Utopia in Late Antique Palestine", Linda Ellis – Frank L. Kidner (eds.), *Travel, Communication and Geography in Late Antiquity*, Aldershot 2004, s. 113-124.

³⁷ Euseb., *VC.*, 3,41; 3,42.

³⁸ Euseb., *VC.*, 3,42; 3,44.

bir iade-i itibar emirnamesi ile kayıplarını geri vermiştir.³⁹ Bu mektubu, kısa süre önce kurban vermek gibi bazı ibadet şekillerini yasakladığı paganlara hitap ettiği ve onları çok tanrıcılığın yanlışlıklarına karşı uyararak kendi Tanrı'sına inanmaya davet ettiği ikinci bir mektup izlemiştir.⁴⁰ Bu arada, piskoposlara yazdığı mektuplar ile ihmal sonucu atıl kalmış kiliselerin bakımı ve yeni kiliselerin inşası için imparatorluk görevlilerinin yardımıyla harekete geçebileceklerini belirtmiştir.⁴¹ Nicaea Konsili'ni takip eden dönemde ise, Kudüs Piskoposu Macarius'a bir mektup yazarak, İsa'nın mezarının bulunduğu ancak İmparator Hadrianus tarafından üzerine bir Afrodit Tapınağı inşa ettirilmiş olan alana görkemli bir kilise inşa edilmesi için Doğu *vicarius*undan gereken tüm yardımı alacağını bildirmiştir.⁴²

Hristiyan *augustanın* ziyareti muhtemelen tüm bu faaliyetleri yerinde görmesini de içeren bir ziyaretir. Constantinus tarafından Helena'ya unvan ve konumuna yaraşır şekilde imparatorluk hazinesini dilediği gibi kullanma imtiyazı verilmiştir. Helena yolculuğu sırasında geçtiği bölgelerde en küçük yerleşimlerin kiliselerine dahi uğramış, tüm kiliselere maddi yardımda bulunmuş ve hediyeler vermiş; yoksullara ihsanda bulunduğu gibi, askerlere para dağıtmış (*donativum*), hapiste bulunan veya madende çalışmakla cezalandırılmış olan mahkumları serbest bırakmıştır. Bu arada Eusebius Helena'nın, adeta Constantinus'un başlattığı kilise inşa faaliyetlerinin tamamlayıcısı olarak, İsa'nın doğduğu ve havarilerine öğretilerini yaydığı iki mağarayla bağlantılı iki kilise inşa ettirdiğini de aktarmaktadır. Bunlardan biri Beytüllahim'deki Doğu Kilisesi diğeri ise Zeytin Dağı'ndaki Eleona Kilisesi'dir. Eusebius'un anlatısının ilgili kısmında Helena'nın, bu eserleriyle "imparatorluk otoritesinin sağ kolu" haline geldiğini belirtmesi ise son derece ilginçtir.⁴³

Helena'nın seyahatinin Eusebius'un bahsetmediği bir başka ilginç yanı ise, muhtemelen dönüş yolunda ziyaret ettiği Antiochea kentinin piskoposu Eustathius ile girdiği münakaşadır. Buna göre Eustathius imparatoriçeye saygısızlıkta bulunmuştur. Eustathius'un 327 Antiochea Konsili'nde karşı karşıya kaldığı ve sonuçta görevden alınmasına sebep olan bu vaka, piskoposun döneminin en önemli Arius karşıtı isimlerinden biri olması nedeniyle daha da dikkat çekici hale gelmektedir.⁴⁴ Helena, yukarıda bahsedildiği gibi Arius'un hocası Lucianus'a duyduğu saygı da göz önünde bulundurulduğunda, muhtemelen Ariusçuluğa temayüldür. Bu durum, oğlu Constantinus'un himayesinde gerçekleşen Nicaea

³⁹ Euseb., *VC.*, 2. 24.-42.

⁴⁰ Euseb., *VC.*, 2. 48-61.

⁴¹ Euseb., *VC.*, 2. 45.

⁴² Euseb., *VC.*, 3.25-3.40.

⁴³ Euseb., *VC.*, 3.43-45. Benzer şekilde bazı kaynaklar Helena'nın Constantinus'un yönetimine ortak olduğunu belirtir, bkz. Sulpicius Severus, *Chron.*, 2.33; Paulinus Nola, *Epistulae*, 31.4.

⁴⁴ Athanasius, *Hist. Arian.*, 4-5. Krş. Theodoret, *HE*, 1. 20; Philostorgius, *HE*, 2.7.

Konsili'nde Ariusçuluğun mahkûm edilmiş olmasının Doğu'da rahatsızlık uyandırmış olma ihtimalini ve Helena'nın seyahatinin bu rahatsızlığın farkına varılmasında etkili olduğu düşüncesini akla getirmektedir. Nitekim Constantinus'un da kısa bir süre içerisinde Ariusçu cenaha daha sempatiyle yaklaşmaya başladığı bilinmektedir.⁴⁵ Dolayısıyla imparatorun annesi ve *augusta* olarak Helena'nın seyahatinin genel imparatorluk politikasındaki etkisi üzerinde düşünülmesi gereken farklı bir boyut daha gözler önüne serilmektedir.

Helena'nın seyahatini tamamladıktan kısa bir süre sonra Roma'da öldüğü kaydedilmektedir.⁴⁶ Adına sikke basımının durduğu 329 yılı ölüm yılı olarak en olası tarih olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun esasen hanedanının en kıdemli üyelerinden biri olarak bir imparatorluk ziyareti olarak planlanmış olan seyahati, genel olarak Eusebius'un tam bir suskunluk içerisinde olduğu bir başka yönüyle hatırlanmaktadır. Bu noktada, bilhassa 4. yüzyılın ikinci yarısında oluşturulduğu, 5. yüzyılda ise yaygınlaştığı anlaşılan Helena'nın Kutsal Kabir Kilisesi'nin inşası sırasında İsa'nın gerildiği çarmıhı yani Kutsal Haç'ı bulduğu rivayeti ön plana çıkmaktadır. İlk olarak Rufinus'un, Eusebius'un eserinin devamı olarak kaleme aldığı Latince *Kilise Tarihi*'nde bahsi geçen ve Ambrosius'un I. Theodosius'un cenaze töreninde verdiği vaazda ayrıntısıyla yer bulan bu rivayete göre, Eusebius'un Constantinus'a atfettiği Kutsal Kabir Kilisesi de Helena'nın girişimiyle inşa ettirilmiştir. Helena, Kutsal Kabir Kilisesi'nin yapılacağı alanı yerel halkın yönlendirmesiyle tespit etmiş ve üzerindeki pagan tapınağının yıkılması sırasında Kutsal Haç'ı bularak bir parçasını çivileriyle birlikte ilahi koruma sağlaması için oğluna göndermiştir.⁴⁷ Doğu seyahatini Hristiyanlığın en önemli sembolünün bulunması ile özdeşleştiren bu anlatı böylelikle, son derece mütevazı bir geçmişten gelen Helena'yı uzun vadede, dindarlığının armağanını elde eden "ideal Hristiyan imparatoriçe" olarak ön plana çıkaran en temel rivayetlerden biri olmuştur. Bu bağlamda Helena, Constantinus'un yanında hem imparatorluk hem de Hristiyanlık tarihine etki eden en önemli figürlerden biri haline gelmiştir.

Sonuç

Helena'nın Roma İmparatorluğu'nun bir dizi önemli değişim ve dönüşüm geçirdiği IV. yüzyılda üstlenmiş olduğu rol, genellikle onun Filistin'e gerçekleştirdiği

⁴⁵ Turhan Kaçar, "Arius: Bir Sapkının Kısa Biyografisi", Turhan Kaçar (ed.), *İznik Konsili'nin Siyasi ve Entelektüel Tarihi*, Ankara 2023, 47.

⁴⁶ Euseb. *VC.*, 3. 46. Ayrıca bkz. M. J. Johnson, "Where were Constantius I and Helena Buried?", *Latomus*, 51, 1992, s. 145-150.

⁴⁷ Rufinus, *HE*; 10.7-8; Socrates, *HE*, 1.17; Sozomenus, *HE*, 2.2. Helena ve Kutsal Haç'ın bulunması rivayetinin zaman içerisindeki değişim ve dönüşümü hakkında bkz. Drijvers, *Helena* ve Drijvers, "Helena Augusta, the Cross and the Myth: Some New Reflections" *Millennium*, 8, 2011, s. 125-74.

ziyaret ve Kudüs ile civarındaki kilise inşa faaliyetleriyle sınırlanarak yorumlanmıştır. Oysa Helena'nın Constantinus'un imparatorluk yönetimindeki yükselişiyle giderek daha mühim bir siyasi figür haline geldiği, Constantinus'un 324 yılından itibaren imparatorluğun tek yöneticisi olmasının ardından ise yeniden yapılandırılan hanedan vurgusuna dayalı propagandanın ana aktörü olarak ön plana çıktığı görülmektedir. Helena'ya yüklenen anlam değişmiş ve imparatoriçe mütevazî kökenlere ve geçmişe sahip bir kadından, hanedanın meşruiyetinin dayandığı anneye, *vilissimadan genetrice* dönüşmüştür. Bu durum, Helena'nın az bilinen yaşam öyküsünü, kişisel bir yükselişin öyküsü olmanın ötesinde, imparatorluğun dini ve ideolojik bağlamda geçirdiği dönüşümün de önemli bir parçası haline getirmektedir.

Constantinus'un hanedanı ve propagandasında üstlendiği bu başat konum ışığında Helena'nın 326-328 yıllarında gerçekleştirdiği Doğu ya da Filistin seyahatini hem kişisel dindarlığın hem de imparatorluk politikasının iç içe geçtiği bir zemin olarak değerlendirmek mümkün hale gelmektedir. Kudüs ve çevresinde gerçekleştirdiği faaliyetlerin, Constantinus'un Doğu eyaletlerinde tesis etmeye çalıştığı yeni düzenin bir parçası olarak okunması Helena'nın, Hristiyanlığın kamusal görünürlüğüne artıran ve hanedanın ilahi destekle ilişkilendirilmesini sağlayan bir rol üstlendiğini gözler önüne sermektedir. Ziyaretin ardından ortaya çıkan Kutsal Haç anlatısı ise, Helena'nın "ideal Hristiyan imparatoriçe" olarak başta Flaccilla, Pulcheria ve Eudocia olmak üzere Doğu Roma imparatoriçelerinin de rol modeli haline gelmesini sağlamıştır. Böylece Helena, yaşarken olduğu kadar ölümünden sonra da bir inanç ve iktidar mitinin taşıyıcısı olmuştur.

Kaynaklar

Antik Kaynaklar

- Ambrosius, *De Obitu Theodosii, Oration on the Death of Theodosius I*, içinde: *Ambrose of Milan, Political Letters and Speeches*, trans. J. H. W. G. Liebeschuetz, Liverpool 2010, s. 174-203.
- Athanasius, *Historia Arianorum Ad Monachos*, ed. Schaff, Philip – Wace, Henry, *NPNF* 2 vol. IV.
- Aurelius Victor, *Liber de Caesaribus, De Caesaribus*, trans. Bird, Harold W., Liverpool 1994.
- Eusebius, *Historia Ecclesiastica, Ecclesiastical History*, vol. 1-5, trans. Lake, Kirsopp, London 2001.
- Eusebius, *Vita Constantini, Life of Constantine*, Edited by Cameron, Averil – Hall, G. Stuart, Oxford 1999.

- Eutropius, *Breviarium, Breviarium ab urbe Condita*, Ed. Santini, Carlo, Stuttgart & Leipzig 1897.
- Gelasius of Cyzicus, *Historia Ecclesiastica, Remembering Nicaea, The Ecclesiastical History of Anonymus Cyzicenus*, Trans. Shedd, Martin – Tandy, Sean – Schott, Jeremy M., Atlanta 2024.
- Hieronymus, *De Viris Illustribus, On Illustrious Men*, trans. Halton, Thomas, P., Chicago 1999.
- Historia Augusta, Carus et Carinus et Numerianus*, trans. Magie, David, vol. III, Cambridge 1998.
- Eusebius Hieronymus, *Chronica, Die Chronik Des Hieronymus*, Ed. Helm, Rudolf W., Berlin 1984.
- Lactantius, *De Mortibus Persecutorum, Lactantius: De Mortibus Persecutorum*, Ed. Creed, J. L., Oxford 1984.
- Liber Pontificalis, The Book of Pontiffs*, ed. Davis, Raymond, Liverpool 1989.
- Ioannes Malalas, *Chronographia, The Chronicle of John Malalas*, Eds. Jeffreys, E. –Jeffreys, M. – Scott, R., Melbourne 1986.
- Origo Constantini, Lineage of the Emperor Constantine*, içinde: *Ammianus Marcellinus*, vol. III, trans. Rolfe, J. C., Cambridge & MA 1939, s. 506-530.
- Panegyrici Latini, In Praise of Later Roman Emperors: The Panegyrici Latini*, trans. Nixon, C. E. V. – Rodgers, B. S., Berkeley 1994.
- Paulinus Nola, *Epistulae, Letters of St. Paulinus of Nola*, trans. Walsh, P. G., London 1966.
- Philostorgius, *Historia Ecclesiastica, Church History*, trans. by Amidon, Philip R., Atlanta 2007.
- Procopius, *De Aedificiis, On Buildings*, Ed. Dewing, H. B. – Downey, Glanville, Cambridge & MA 1940.
- Rufinus, *Historia Ecclesiastica, The Church History of Rufinus of Aquileia, Books 10 and 11*, ed. Amidon, Philip R., Oxford 1997.
- Socrates, *Historia Ecclesiastica, The Ecclesiastical History of Socrates Scholasticus*, içinde: NPNF 2, vol. II, s. 2-325.
- Sozomenus, *Historia Ecclesiastica, The Ecclesiastical History of Sozomen*, içinde: NPNF 2, vol. II, s. 326-698.
- Sulpicius Severus, *Chronicorum, The Sacred History of Sulpitius Severus*, içinde: NPNF 2, vol. XI, s. 1-122.
- Theodoret, *Historia Ecclesiastica, The Ecclesiastical History, Dialogues and Letters of Theodoret*, içinde: NPNF 2, vol. III, s. 3-810.
- Zosimus, *Historia Nova, New History*, trans. Ridley, Ronald T., Canberra 1982.

Araştırma ve İnceleme Eserler

- Angelova, Dilianna N., *Sacred Founders : Women, Men, and Gods in the Discourse of Imperial Founding, Rome Through Early Byzantium*, Oakland 2015.
- Bagnall, Roger S., “The Effects of Plague: Model and Evidence”, *The Journal of Roman Archaeology* 15 (2002), 114-20.
- Barnes, Timothy D., *Constantine and Eusebius*, Cambridge & MA; London 1981.
- Barnes, Timothy D., *The New Empire of Diocletian and Constantine*, Cambridge & MA; London 1982.

- Barnes, Timothy D., "The Date of the Martyrdom of Lucian of Antioch, *Zeitschrift für Antikes Christentum*/ Journal of Ancient Christianity, 8.2, 2004, s. 350-353.
- Barnes, Timothy D., *Constantine: Dynasty, Religion and Power in Later Roman Empire*, Chichester 2014.
- Bowman, Alan, "Diocletian and the First Tetrarchy A.D. 284-305", Bowman, Alan – Garnsey, Peter – Cameron, Averil (eds.), *The Cambridge Ancient History*, Vol. XII, Cambridge 2005, s. 67-89.
- Burgess, Richard W. "The Summer of Blood: The Great Massacre of 337 and the Promotion of the Sons of Constantine", *Dumbarton Oaks Papers*, 62 (2008), s. 5-51
- Carriè, Jean Michelé – Rousselle, Aline, *L'empire romain en mutation des Sévères à Constantin 192-337*, Paris 1999.
- CIL VI = Theodor Mommsen et al., *Corpus Inscriptionum Latinarum*, 17 vols., Berlin 1863-.
- Corcoran, Simon, *The Empire of Tetrarchs: Imperial Pronouncements and Government A.D. 284-324*, (Rev. ed.), Oxford 2000.
- Drijvers, Jan Willem, "Helena Augusta, the Cross and the Myth: Some New Reflections." *Millennium*, 8, 2011, s. 125-74.
- Drijvers, Jan Willem, *Helena Augusta*. Leiden 1992.
- Drinkwater, John, "Maximinus to Diocletian and the 'crisis'", Bowman, Alan – Garnsey, Peter – Cameron, Averil (eds.), *The Cambridge Ancient History*, Vol. XII, Cambridge 2005, s. 28-66.
- Ertekin, Efrumiye, "Roma Devletinin Hristiyanlığı Kaldırmaya Yönelik Son Hamlesi: Büyük Takibat (303-311)", *Seleucia Ad Calycadnum*, 1, 2011, s. 91-109.
- Frend, William H. C., *The Donatist Church: A Movement of Protest in Roman North Africa*, Oxford 1952.
- Grant, Michael, *The Collapse and Recovery of the Roman Empire*, New York 1999.
- Guidobaldi, F., "Sessorium", E. M. Steinby (ed.), *Lexicon Topographicum Urbis Romae* 4, Rome 1999.
- Hillner, Julia, *Helena Augusta: Mother of the Empire*, Oxford University Press, Oxford 2023.
- Hunt, Edward D., *Holy Land Pilgrimage in the Later Roman Empire AD 312-460*, Oxford 1982.
- ILS = Hermann Dessau (ed.), *Inscriptiones Latinae Selectae*, vol. 3, Berlin 1916.
- Drijvers, Jan Willem, "Flavia Maxima Fausta: Some Remarks", *Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte*, 41, 1992, s. 500-506.
- Johnson, M. J. "Where were Constantius I and Helena Buried?", *Latomus*, 51, 1992, s. 145-150.
- Jones, Arnold H. M., *Constantine and Conversion of Europe*, London 1948.
- Jones, Arnold H. M., *The Later Roman Empire 284-602: a Social, Economic and Administrative Survey*, 3 vols., Oxford 1964.
- Kaçar, Turhan (ed.), *İzmit Konsili'nin Siyasi ve Entelektüel Tarihi*, Ankara 2023.
- Kajava, Mika, "Some Remarks on the Name and the Origin of Helena Augusta", *Arctos-Acta Philologica Fennica*, XIX, 1985, s. 41-54.
- Keçiş, Murat, "Geç Antikçağ'da Hristiyanlık Tarihinin Önemli Bir Şehri: Nicomedia (İzmit)", *Uluslararası Milli Mücadele Servetiye Cephesi ve Kocaeli Tarihi-Kültürü Sempozyumu VI*, Kocaeli 2020, s. 83-88.

- König, Ingemar, *Origo Constantini: Anonymus Valesianus Teil 1, Text und Kommentar*, Trierer Historische Forschungen, Trier 1987.
- Leadbetter, Bill, "The Illegitimacy of Constantine and the Birth of the Tetrarchy", Lieu, Samuel – Montserrat, Dominic (eds.), *Constantine: History, Historiography, and Legend*, London 1998, s. 74-85.
- Lenski, Noel, "Empresses in the Holy Land: The Creation of a Christian Utopia in Late Antique Palestine", içinde: L. Ellis – F. L. Kidner (eds.), *Travel, Communication and Geography in Late Antiquity*, Aldershot 2004, s. 113-124.
- Mango, Cyril, "The Empress Helena, Helenopolis, Pylae", *Travaux et Mémoires du Centre de Recherche d'Histoire et Civilisation de Byzance*, 12, 1994, s. 143-158.
- Mitchell, Stephen *Geç Roma İmparatorluğu Tarihi MS 284-641*, çev. Turhan Kaçar, (Ankara, 2016).
- Mitchell, Stephen, "Maximinus and the Christians in A.D. 312", *JRS* 78 (1988): 105-124.
- Pilevneli – Çubuk, Ceren, "İznik Konsili'nin Hamisi: Tarih Yazımında İmparator Constantinus ve Dönemi", Kaçar, Turhan (ed.), *İznik Konsili'nin Siyasi ve Entelektüel Tarihi*, Ankara 2023, s. 53-84.
- Pohlsander, Hans A., "Crispus: Brilliant Career and Tragic End", *Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte*, 33, 1984, s. 79-106.
- Pohlsander, Hans A., *Helena: Empress and Saint*, Chicago 1995.
- Potter, David, *Constantine the Emperor*, Oxford 2013.
- Potter, David, *The Roman Empire at Bay 180-395*, London 2004.
- RIC VII= Harold Mattingly – Edward A. Sydenham, *The Roman Imperial Coinage*, Vol. VII: Constantine and Licinius, A.D. 313-337, London 1966.
- Shaw, Brent, *Sacred Violence: Sectarian Hatred and African Christians in the Age of Augustine*, Cambridge 2011.
- Southern, Pat, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, New York 2001.
- Stephenson, Paul, *Büyük Konstantin: Yenilmez İmparator, Muzaffer Hristiyan*, İstanbul 2016.

Extended Summary

This article offers a re-evaluation of Helena *Augusta*, mother of Emperor Constantine, not merely as a legendary figure or pious empress, but as a central agent in the ideological and political reconfiguration of the Roman Empire in the early fourth century. While Helena has often been remembered in Christian tradition for her pilgrimage to Palestine and the associated legend of the discovery of the True Cross, this study shifts the focus toward her evolving role in Constantine's dynastic propaganda, especially after his consolidation of sole rule in 324 CE. By situating Helena within the broader context of imperial policy and religious transformation,

the article demonstrates that her image and influence were deliberately constructed and instrumentalized to support the Constantinian vision of Christian rulership.

The first section of the article reconstructs Helena's early life and social background, emphasizing her humble origins, which are attested in a range of late antique sources. The use of terms such as *vilissima*, *stabularia*, and *ex obscuriore matrimonio* in literary accounts underscores her low social status before her association with Constantius Chlorus. The study explores the implications of Helena's concubinary status, the nature of her relationship with Constantius, and her marginalization following his politically strategic marriage to Theodora. These biographical details are not merely anecdotal but help illuminate how Helena's public image was later redefined through the prism of imperial ideology.

The article then turns to the political rehabilitation and elevation of Helena in the context of Constantine's rise. After her son's victory over Licinius and his emergence as sole emperor, Helena was granted the title *Augusta* in 324 CE. Her depiction in imperial coinage and inscriptions – bearing titles such as *Augusta*, *Genetrix*, and *Procreatrix*– reflects a deliberate transformation from a figure of marginal status to a symbol of dynastic legitimacy and religious authority. These honorifics, along with her presence in imperial visual and textual culture, suggest that Helena became a living embodiment of the Constantinian claim to divine favor and political renewal.

Helena's famous journey to the East, traditionally dated to 326-328, is then examined not simply as a personal pilgrimage, but as a politically charged act aligned with imperial policy. In contrast to Eusebius' portrayal of Helena as a devout Christian mother on a pious mission, the article argues that her tour of the eastern provinces– including visits to key cities such as Jerusalem, Bethlehem, and Antioch– should be understood as an extension of Constantine's consolidation of authority in the recently reconquered eastern regions of the empire. Helena's role in church patronage, charitable distribution, and episcopal diplomacy during this journey further supports this interpretation.

Central to the article's analysis is the development of the legend of the discovery of the True Cross, which gained prominence in the second half of the fourth century and was retrospectively projected onto Helena's eastern journey. While absent from the earliest narratives, including Eusebius's *Vita Constantini*, the story emerges in Rufinus and Ambrose as a means of further sanctifying Helena's memory and sacralizing the Constantinian dynasty. The study situates this evolving narrative within the wider phenomenon of late antique Christian memory-making, whereby elite women such as Helena were retroactively cast into typologies of piety and martyrdom to legitimize ecclesiastical and political authority.

In conclusion, the article contends that Helena's significance lies not solely in her association with Christian relics or sacred sites, but in the way her identity was shaped, employed, and amplified as part of Constantine's broader program of religious and dynastic legitimation. Her transformation

from *vilissima* to *genetrix* reflects a carefully orchestrated ideological project, in which motherhood, piety, and imperial authority were fused to support the image of a Christian empire. The study thus proposes a reassessment of Helena not just as an early Christian saint or legendary pilgrim, but as an active political figure whose life and posthumous legacy were deeply entangled in the power structures of late Roman imperial discourse.